

KS. ROBERT DANIELUK SJ* – RZYM (WŁOCHY)

RZYMSKIE ARCHIWUM TOWARZYSTWA JEZUSOWEGO: GENEZA, ZASÓB I FUNKCJONOWANIE

THE ROMAN ARCHIVES OF THE SOCIETY OF JESUS: ORIGINS, RESOURCES AND OPERATION

Abstract

The Roman Archives of the Society of Jesus, known by its official Latin name, *Archivum Romanum Societatis Jesu*, is the main (central) archive of the Jesuits. It is located in the General Curia of the Order and its task is to collect, organise and make available to researchers a collection of documents from the 16th to the 20th centuries. It is a central archive in the sense that it contains documents pertaining to the central body of the order, not all documents pertaining to Jesuits from every era and country. From 1541 to 1773, it was located in a house at the Church of the Gesu, where it remained even after the suppression of the Order, although the instability of the times led to the disappearance of many documents. In 1873, the Jesuits had to leave Rome because of the policies of the Italian government. The General Curia moved to Fiesole near Florence, where it remained until 1895, while the archives were first hidden and then sent in secret to Exaten in the Netherlands, where the German Jesuits had their house of study. By the end of 1893, the archive was spread across three different locations: the fundamental part of it was in the Netherlands, the more recent documents (those from after 1814) were in Fiesole and the archive of the Procurator General of the Order – in 1870 located in the Jesuit Collegium Romanum – was confiscated by the Italian government along with the Collegium's library. This book collection became the origin of today's Vittorio Emanuele II National Library in Rome. The archives were returned to their rightful owners in 1924. After the General Curia was returned to Rome in 1895 and the archives

* Ks. Robert Danieluk SJ – dr historii, pracownik Rzymskiego Archiwum Towarzystwa Jezusowego (*Archivum Romanum Societatis Jesu*)

e-mail: arsi-danieluk@sjcuria.org

<https://orcid.org/0000-0003-1145-4131>

returned from the Netherlands in 1939, all three parts of the archives were brought together in 1945 in the new Curia at Borgo Santo Spirito 4, where they remain to this day; since 1995 they have been housed in a special building. In its current form, the archive consists of the following departments: 1) the documents concerning the 'old' Society (before the suppression of the Order in 1773); 2) the files from the time of the 'new' Society (after the rebirth of the Order in 1814); 3) the so-called *Fondo Gesuitico*, or archive of the Order's Procurator General, containing mainly property and litigation files; and 4) the special collections. The resources are being compiled on an ongoing basis and made available for scientific study to researchers from around the world. The number of digitised archival materials is also increasing successively.

Keywords: archive; Jesuits; historiography; Roman Archives of the Society of Jesus; *Archivum Romanum Societatis Iesu*

Translated by Marek Robak-Sobolewski

Rzymskie Archiwum Towarzystwa Jezusowego, znane pod swą łacińską oficjalną nazwą *Archivum Romanum Societatis Iesu*, jest głównym (centralnym) archiwum jezuitów. Znajduje się w Wiecznym Mieście, przy kurii generalnej zakonu, a jego zadaniem jest gromadzenie, porządkowanie i udostępnianie badaczom bogatego zbioru dokumentów z okresu od XVI do XX wieku. Jest archiwum centralnym w tym znaczeniu, że zawiera dokumenty odnoszące się do centralnego zarządu zakonu, nie zaś wszystkie dokumenty dotyczące jezuitów z każdej epoki i z każdego kraju. Tych ostatnich poszukiwać należy w lokalnych archiwach zakonnych wszędzie tam, gdzie Towarzystwo działało i działa (najczęściej są to archiwa poszczególnych prowincji bądź nawet domów), choć wiele z tych zbiorów nie jest już dziś własnością jezuitów¹.

Aby poznać zasób i zrozumieć organizację rzymskiego archiwum zakonu, w czym obecny artykuł może być pomocą, warto pokrótce wspomnieć jego genezę i dzieje².

Z historii archiwum

Pomimo niektórych cennych, choć fragmentarycznych opracowań całość historii tego archiwum czeka wciąż na godne tak interesującego tematu pióro³. Jego

¹ E. Lamalle, *L'archivio di un grande Ordine religioso. L'archivio Generale della Compagnia di Gesù*, „Archiva Ecclesiae”, 24-25 (1981-1982) s. 90-91. Opublikowany przed 20 laty katalog współczesnych archiwów jezuickich (T.M. McCoog, *A Guide to Jesuit Archives*, Rome 2001) wymaga oczywistego uaktualnienia.

² Artykuł powstał na podstawie dwóch referatów autora – *Zasób i organizacja Archiwum Kurii Generalnej Jezuitów w Rzymie* (V Powszechny Zjazd Archiwistów Polskich, Olsztyn 6-7 IX 2007) i *Co archiwista wiedzieć powinien, czyli kilka refleksji dotyczących funkcjonowania archiwum na przykładzie Rzymskiego Archiwum Towarzystwa Jezusowego* (konferencja naukowa „Archiwa klasztorne. Opracowanie i udostępnienie zbiorów”, zorganizowana przez Stowarzyszenie Archiwistów Kościelnych, Kraków 12 I 2008).

³ Oprócz cytowanych w obecnym artykule opracowań do bibliografii tematu należą: E.J. Burrus, *Research Opportunities in Italian Archives and Manuscript Collections for Students of Hispanic*

początki są nierozzerwalnie związane z pierwszym okresem dziejów Towarzystwa Jezusowego. Zatwierdzony przez papieża Pawła III w 1540 roku, zakon rozwijał się dynamicznie i to w scentralizowanej strukturze jego zarządu generalnego należy dopatrywać się genezy rzymskiego archiwum jezuitów. Ponieważ bardzo szybko regularna korespondencja stała się zarówno narzędziem sprawowania rządów, jak i gwarantem jedności między zakonnikami, konieczne stało się zorganizowanie sekretariatu, służącego pomocą przełożonemu generalnemu i jego asystentom⁴. Tak narodziło się Archivum Romanum Societatis Iesu, które dzieliło losy św. Ignacego Loyoli i jego pierwszych towarzyszy. Po przybyciu do Rzymu w 1537 roku mieszkali oni pod kilkoma różnymi adresami, zanim znaleźli siedzibę przy dzisiejszej Piazza del Gesù, która swą obecną nazwę zawdzięcza macierzystej świątyni nowego zakonu, zbudowanej w latach 1568-1584 i przez wieki sąsiadującej z jego generalatem. Jezuici osiedli tu w roku 1541, a kilka lat później założyciel i pierwszy generał zamieszkał w istniejących do dzisiaj pomieszczeniach – jedynej pozostałości po domu poprzedzającym obecny budynek, powstały w latach 1599-1623⁵.

American History, „The Hispanic American Historical Review”, 39 (1959) s. 428-463 (zwłaszcza s. 439-441); tenże, *Mexican Historical Documents in the Central Jesuit Archives*, „Manuscripta”, 12 (1968) s. 133-161 (zwłaszcza s. 133-136); J. De Cock, *El archivo Romano de la Compañía de Jesús: A.R.S.I.*, „Jesuitas. Anuario de la Compañía de Jesús”, (1997) s. 114-115 (istnieją też wersje: włoska, niemiecka, angielska i francuska); W. Gramatowski, *The General Archives of the Society of Jesus*, w: *Inventarium Archivi Romani Societatis Iesu. Manuscripta antiquae Societatis*, cz. I: *Assistentiae et Provinciae*, Romae 1992 [mps w Rzymskim Archiwum Towarzystwa Jezusowego], s. VII-XI (włoska wersja na s. I-VI); W. Gramatowski, I. Kadulska, *Dokumenty polskie w zbiorach Archivum Romanum Societatis Iesu*, w: *Staropolska kultura rękopisu*, red. H. Dziechcińska, Warszawa, 1990, s. 163-189; L. Lukács, L. Polgár, *Documenta romana historiae Societatis Iesu in regnis olim corona hungarica unitis*, t. 1. Romae 1959, s. 33*-36*, 47*-48*; Francisco de Borja Medina, *La Compañía de Jesús y la evangelización de América y Filipinas en los archivos de la Orden*, w: *Memoria Ecclesiae*, t. V: *Órdenes religiosos e evangelización de América y Filipinas en los archivos de la Iglesia santoral hispano-mozárabe en España. Actas del VII Congreso de la Asociación celebrado en Córdoba (12 al 15 de septiembre de 1992)*, Oviedo 1994, s. 31-61 (zwłaszcza s. 31-35, 44-52); L. Pásztor, *Guida delle fonti per la storia dell’Africa a Sud del Sahara negli Archivi della Santa Sede e negli Archivi Ecclesiastici d’Italia*, Zug 1983, s. 302-311 (zwłaszcza s. 302); F. del Ser Pérez, *La provincia jesuítica de Castilla en el Archivum Romanum Societatis Iesu*, „Cuadernos de Historia Moderna”, 20 (1998) s. 167-188; J. Teschitel, *Archivum Romanum Societatis Iesu (ARSI)*, „Archivum”, 4 (1954) s. 145-152; tenże, *Das Generalarchiv der Gesellschaft Jesu in Rom*, „Römische Historische Mitteilungen”, 4 (1960-1961) s. 247-254.

⁴ N.R. Verastegui, *Importanza degli archivi nella storia e nella spiritualità della Compagnia, secondo il “Nostro modo di procedere”*, w: „Scriptis tradere et fideliter conservare”: *Gli archivi come “luoghi della memoria” nella Compagnia di Gesù*, Roma 2003, s. 29-51.

⁵ Na temat kompleksu architektonicznego Gesù zob. P. Pecchiai, *Il Gesù di Roma descritto ed illustrato*, Roma 1952. Na temat różnych miejsc zamieszkania pierwszych jezuitów w Rzymie zob. A.M. de Aldama, *Guida a Roma Ignaziana. Sulle orme di Sant’Ignazio di Loyola*, Casale Monferrato 1990, oraz M. Ruiz Jurado, *I luoghi di sant’Ignazio di Loyola a Roma*, Gorle 2011. Ciekawe, że pod pierwszym i trzecim rzymskim adresem św. Ignacego znajdują się dzisiaj miejsca „polskie” – dom Księży Zmartwychwstańców (via San Sebastianello 11) oraz Ambasada RP przy Stolicy Apostolskiej (via dei Delfini 16).

Archiwum wędrowało razem z pierwszymi jezuitami i nie zawsze łatwo dociec, kto dokładnie pomagał św. Ignacemu w ciągu tych pierwszych kilku lat w organizowaniu narastającej w szybkim tempie korespondencji⁶. Do roku 1773 mieściło się we wspomnianym domu przy kościele del Gesù, gdzie pozostało również po kasacie zakonu, choć niestabilność ówczesnej sytuacji tłumaczy zapewne, dlaczego tak wiele z jego dokumentów zaginęło bądź trafiło wtedy w ręce różnych właścicieli, np. kolekcja planów kościołów i domów jezuickich, która znajduje się dziś w Bibliotece Narodowej w Paryżu⁷. Straty tego okresu szacowane są na setki tomów⁸.

Ciekawym epizodem tamtych lat była akcja ratowania archiwum przed prawdopodobną konfiskatą przez Napoleona. Gdy z jego rozkazu rozpoczęto przewozić zbiory Archiwum Watykańskiego do Paryża, w obawie o los archiwaliów jezuickich św. Józef Pignatelli uzyskał pozwolenie i pomoc finansową Piusa VII na dyskretną przeprowadzkę dokumentów z Gesù do kościółka san Pantaleo w rejonie Koloseum, gdzie rezydowali jezuici znajdujący się wtedy w Wiecznym Mieście⁹. Tam archiwum przetrwało kilka lat, aż do końca okupacji francuskiej i wskrzeszenia Towarzystwa Jezusowego w 1814 roku. Jezuici powrócili wtedy do swej siedziby w Gesù, a z nimi ich archiwum, choć – jak się okazało – nie na długo.

Powodem kolejnej jego przeprowadzki była polityka rządu zjednoczonych w 1870 roku Włoch, daleka od przychylności względem jezuitów i innych instytucji kościelnych Rzymu. Liczne konfiskaty ich posiadłości, bibliotek i archiwów stawały pod znakiem zapytania również bezpieczeństwo jezuickich dokumentów. W 1873 roku jezuici musieli opuścić Wieczne Miasto. Ich kuria generalna została przeniesiona do Fiesole koło Florencji i pozostała tam do 1895 roku, zaś archiwum zostało najpierw ukryte, po czym wysłane w sekrecie do Exaten w Holandii, gdzie niemieccy jezuici wypędzeni z ojczyzny przez Bismarckowski Kulturkampf mieli swój dom studiów. Przeprowadzka ta miała miejsce w 1893 roku pod kierunkiem ówczesnego archiwisty, którym był o. Jan Baptist van Meurs¹⁰. Ponieważ akcję należało przeprowadzić dyskretnie, przez trzy miesiące wysyłał on dokumenty

⁶ G. Schurhammer, *Die Anfänge des römischen Archivs der Gesellschaft Jesu*, „Archivum Historicum Societatis Iesu”, 12 (1943) s. 89-118.

⁷ J. Teschitel, *L'organizzazione dell'archivio generale della Compagnia di Gesù*, „Rassegna degli Archivi di Stato”, 22 (1962) s. 191; E. Lamalle, *Les plans des Archives Romaines de la Compagnie de Jésus. Inventaire*, w: *Le recueil de plans d'édifices de la Compagnie de Jésus conservé à la Bibliothèque Nationale de Paris*, red. J. Vallery-Radot, Rome 1960, s. 389-402.

⁸ E. Lamalle, *La documentation d'histoire missionnaire dans le 'Fondo Gesuitico' aux Archives Romaines de la Compagnie de Jésus*, „Euntes Docete”, 21 (1968) s. 131.

⁹ José Pignatelli y Moncayo (1737-1811), Hiszpan, jezuita od roku 1753, po wypędzeniu zakonu z Hiszpanii (1767) przebywał we Włoszech, gdzie przyczynił się do stopniowej odbudowy struktur Towarzystwa; kanonizował go Pius XII w 1954 roku (*Diccionario Histórico de la Compañía de Jesús. Biográfico-temático*, t. IV, Roma-Madрид 2001, s. 3131-3133). O inicjatywie J. Pignatello i pomocy Piusa VII w ratowaniu archiwum wspomina biograf świętego: D.A. Hanly, *Blessed Joseph Pignatelli (of the Society of Jesus). A Great Leader in a Great Crisis*, New York 1937, s. 204-206.

¹⁰ Jan Baptist van Meurs (1828-1908), Holender, jezuita od roku 1846 (R. Mendizábal, *Catalogus defunctorum in renata Societate Iesu ab a. 1814 ad a. 1970*, Romae 1972, s. 212 [nr 11.794]).

stopniowo, paczkę po paczce, na adres różnych przyjaciół, którzy uprzedzeni o wszystkim, odsyłali je do miejsca przeznaczenia¹¹.

Pod koniec roku 1893 archiwum znajdowało się zatem w trzech różnych lokalizacjach: zasadnicza jego część była w Holandii, dokumenty nowsze (z okresu po 1814 roku) podzieliły los kurii, emigrując do Fiesole, zaś archiwum prokuratora generalnego zakonu, znajdujące się w 1870 roku w jezuickim Collegium Romanum, zostało wraz z biblioteką tej uczelni skonfiskowane przez rząd włoski. Księgozbiór ten stał się zaczątkiem dzisiejszej Biblioteki Narodowej Vittorio Emanuele II w Rzymie, gdzie po dziś dzień się znajduje, zaś wspomniane archiwalia powróciły do swoich właścicieli w 1924 roku. Po powrocie kurii generalnej do Rzymu (1895) oraz archiwaliów z Holandii (1939) wszystkie trzy części archiwum trafiły w 1945 roku do nowej kurii przy Borgo S. Spirito 4, gdzie pozostają do dzisiaj; w roku 1995 umieszczono je w specjalnym budynku.

Zasób archiwalny

Struktura archiwum wynika ze ściśle scentralizowanego systemu zarządzania zakonem i jest wręcz lustrzanym odbiciem tegoż: rezydujący w Rzymie generał sprawuje władzę przy pomocy swych współpracowników zwanych asystentami, zaś rozbudowany system korespondencji zapewnia regularny dopływ informacji ze wszystkich prowincji Towarzystwa. Dzięki tak zorganizowanej administracji centralnej, której podstawowe założenia nie uległy zmianie na przestrzeni wieków, mamy dziś do dyspozycji ok. 2000 metrów bieżących dokumentacji¹².

W obecnym swoim kształcie archiwum składa się z trzech działów:

- dokumenty dotyczące tzw. starego Towarzystwa (okres poprzedzający kasatę zakonu w 1773 roku)¹³;
- dokumenty z czasów tzw. nowego Towarzystwa (okres po odrodzeniu zakonu w 1814 roku);
- tzw. Fondo Gesuitico, czyli archiwum prokuratora generalnego zakonu, zawierające głównie akta majątkowe i procesowe, np. dokumentację dotyczącą relacji z rzymskimi urzędami i trybunałami, dokumenty odnoszące się do kolegiów jezuickich itp.

Oprócz tego w nowej siedzibie archiwum znalazły miejsce zbiory specjalne, tworzące *de facto* czwarty dział, na który składają się: fotografie, ikonografia, ma-

¹¹ J. Ramón Eguillor, M. Revuelta Gonzáles, R.M. Sanz de Diego, *Memorias del P. Luis Martín General de la Compañía de Jesús (1846-1906)*, t. 2. Roma 1988, s. 755-757.

¹² W 1962 roku ówczesny archiwista Josef Teschitel szacował dokumenty sprzed 1773 roku na 556 metrów bieżących (zob. Teschitel, *L'organizzazione dell'archivio generale*, s. 192), zaś w 1970 roku Lajos Pásztor oceniał całość zbiorów archiwum na 900 metrów bieżących (zob. L. Pásztor, *Guida delle fonti per la storia dell'America Latina negli archivi della Santa Sede e negli archivi ecclesiastici d'Italia*, Città del Vaticano 1970, s. 395). Od tego czasu ilość przechowywanej tu dokumentacji znacznie wzrosła (głównie z powodu przejęcia całych zespołów archiwalnych, np. archiwaliów Instytutu Historycznego jezuitów czy rzymskich kościołów zakonu).

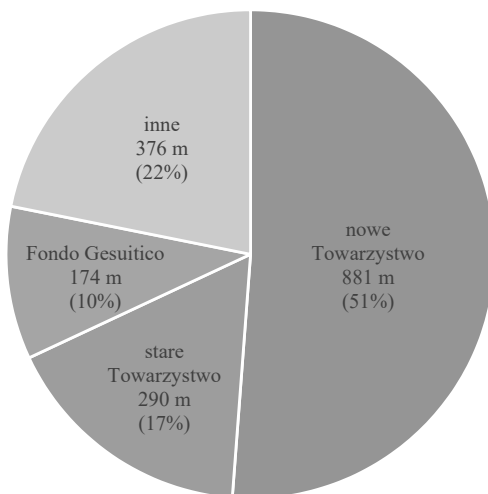
¹³ Na temat tzw. starego i nowego Towarzystwa zob. R. Danieluk, *La reprise d'une mémoire brisée: l'historiographie de la 'nouvelle' Compagnie de Jésus*, „Archivum Historicum Societatis Iesu”, 150 (2006) s. 269-271.

py, plany budowli, medale, pieczęcie oraz całe osobne zespoły archiwalne, m.in. dokumenty z jezuickich kościołów Rzymu – Gesù, Sant'Ignazio i z oratorium Caravita (oprócz interesującej dla historyków muzyki serii partytur zawierają one głównie dokumenty o charakterze administracyjnym i ekonomicznym, np. rachunki, rejestry odprawionych Mszy św. itp.).

Każdy z tych działów podzielony jest na mniejsze jednostki organizacyjne, a całość zinwentaryzowana. Oprócz inwentarzy generalnych, obejmujących całość danego działu, istnieją też inwentarze szczegółowe niektórych serii bądź nawet tomów, jak również inwentarze tematyczne, np. inwentarz poloników z okresu starego Towarzystwa czy inwentarz książek chińskich¹⁴.

Grafika przedstawia dane z roku 2011, ale zmiany w ostatnich latach nie były aż tak istotne, by straciła zupełnie na aktualności.

Schemat 1. Struktura i zasób Rzymskiego Archiwum Towarzystwa Jezusowego

Źródło: R. Danieluk, *Michał Boym, Andrzej Rudomina and Jan Smogulecki – Three Seventeenth Century Missionaries in China. A Selection of Documents from the Roman Jesuit Archives*, „Monumenta Serica. Journal of Oriental Studies”, 59 (2011) s. 423

W przypadku trzech głównych działów (stare i nowe Towarzystwo oraz Fondo Gesuitico) mamy do czynienia z tymi samymi rodzajami dokumentacji. Są to: korespondencja, relacje z placówek i materiały historyczno-biograficzne o jezuitach, katalogi i dokumentacja dotycząca spraw administracyjno-prawnych. Ponieważ niżej podpisany traktował już ten temat w innych artykułach, Czytelnik wybaczy,

¹⁴ A.P. Bieś i in., *Polonica w Archiwum Rzymskim Towarzystwa Jezusowego*, t. 1-5, Kraków 2002-2008; A. Chan, *Chinese Books and Documents in the Jesuit Archives in Rome. A Descriptive Catalogue Japonica-Sinica*, t. I-IV, Armonk-New York-London 2002.

że znajdzie tu jedynie odsyłacz do wspomnianej literatury, gdzie zresztą znajdzie również dalsze sugestie bibliograficzne¹⁵.

Funkcjonowanie archiwum

Jak w przypadku każdego archiwum, również funkcjonowanie jezuickiego archiwum rzymskiego można rozważać na kilku poziomach. Oto niektóre z nich:

1. Baza lokalowa i środki finansowe

Od 27 lat archiwum znajduje się w nowym budynku, lepiej przystosowanym do przechowywania zbiorów, gdyż w trosce o ich zachowanie magazyny wyposażono w niezbędne instalacje, uwzględniając przy tym wymogi bezpieczeństwa. Niestety, technologia nie wyklucza niemiłych niespodzianek w postaci awarii i różnych mankamentów, które sprawiły, że w 2020 roku konieczny był duży remont budynku. W rozważaniach nad budową magazynów archiwalnych ważne jest też, by brać pod uwagę ich umiejscowienie (w naszym przypadku bliskość wzgórza Janiculum nie pomaga w zachowaniu w salach odpowiedniej wilgotności).

Mając na uwadze przyszłość instytucji, której archiwum służy, tj. kurii generalnej jezuitów, przewidziano odpowiednio więcej miejsca na dokumenty, które stopniowo mają tu trafiać. Przy takim przyroście zbiorów jak w ostatnim ćwierćwieczu problem miejsca nie powinien pojawić się w ciągu najbliższych dziesięcioleci.

Innym istotnym aspektem jest oczywiście zabezpieczenie finansowe. Napoleon miał podobno stwierdzić, że do prowadzenia wojny potrzeba trzech rzeczy: pieniędzy, pieniędzy i jeszcze raz pieniędzy. Wydaje się, że to stwierdzenie cesarza Francuzów daje się z powodzeniem zastosować również do prowadzenia archiwum. W przypadku archiwum historycznego kurii generalnej jezuitów jest ono w całości utrzymywane z budżetu tegoż urzędu. Oprócz wynagrodzenia pracowników koszty dotyczą utrzymania budynku (włącznie z prowadzeniem koniecznych prac),

¹⁵ Na temat genezy i rodzajów korespondencji jezuickiej zob. R. Danieluk, *Jezuickie inspiracje działań Piotra Skargi*, „Studia Bobolanum”, 2 (2013) s. 31-34; tenże, *Nieopublikowane dokumenty Piotra Skargi w archiwach rzymskich*, „Studia Bobolanum”, 2 (2013) s. 208-210. Na temat Archivum Romanum i innych rodzajów jego dokumentacji zob. tenże, *Święta Lipka w dokumentach Rzymskiego Archiwum Towarzystwa Jezusowego*, w: *Święta Lipka – perła na pograniczu ziem, kultur i wyznań*, Warszawa 2008, s. 73-77; tenże, *Obecność jezuitów na Świętojańskiej w dokumentach Rzymskiego Archiwum Towarzystwa Jezusowego*, „Studia Bobolanum”, 3 (2010) s. 89-97; *Documenti dell'Archivio Romano della Compagnia di Gesù sulla presenza e attività dei gesuiti nelle Marche tra XVI e XVIII secolo: Possibilità di ricerca*, w: *Studi Maceratesi*, t. 44: *Ordini e Congregazioni religiose dal Concilio di Trento alla soppressione napoleonica. Atti del XLIV Convegno di Studi Maceratesi, Abbazia di Fiastra (Tolentino), 22-23 novembre 2008*, Macerata 2010, s. 163-191; tenże, *Archivum Romanum Societatis Iesu: un luogo privilegiato per lo studio dell'attività evangelizzatrice dei gesuiti*, „Archiva Ecclesiae”, 53-55 (2010-2012) s. 221-254; tenże, *Starania o przekształcenie poznańskiego kolegium jezuitów w uniwersytet w świetle dokumentów Rzymskiego Archiwum Towarzystwa Jezusowego*, w: *Wokół jezuickiej fundacji uniwersytetu z 1611 roku*, red. D. Żołądz-Strzelczyk, R. Witkowski, Poznań 2011, s. 107-121; tenże, *Lituanica w Rzymskim Archiwum Towarzystwa Jezusowego: możliwe kierunki poszukiwań*, w: *Jėzuitai Lietuvoje (1608-2008): gyvenimas, veikla, paveldas/ Jesuits in Lithuania (1608-2008): Life, Work, Heritage*, s. 1, red. N. Markauskaitė, Vilnius 2012, s. 135-148.

zakupu niezbędnego sprzętu (komputery, skanery, fotokopiarki itd.) oraz samego funkcjonowania instytucji, co – jak wiadomo – zawsze wiąże się z wydatkami, np. na konserwację dokumentów czy ich digitalizację. To wszystko musi się zmieścić w budżecie urzędu, który jest właścicielem archiwum.

2. Personel

Do realizacji swego zadania, którym jest gromadzenie, porządkowanie oraz udostępnianie dokumentów, archiwum potrzebuje odpowiedniego personelu. Oprócz czterech archiwistów jezuitów zatrudnionych jest obecnie sześciu pracowników, którzy wykonują wszystkie konieczne prace, począwszy od funkcji magazyniera i obsługi czytelników poprzez inwentaryzację i digitalizację dokumentów aż po prowadzenie sekretariatu archiwum oraz inne sprawy bieżące. Dodać należy, że od roku 2010 archiwum przejęło większość obowiązków Instytutu Historycznego Towarzystwa Jezusowego, co oznacza też prace badawcze, uczestnictwo w konferencjach i wydawanie publikacji, by wspomnieć jedynie periodyk „Archivum Historicum Societatis Iesu”, ukazujący się dwa razy do roku. Okazuje się, że dziesięcioosobowy zespół to wcale nie za dużo jak na to wszystko.

Liczba i kwalifikacje zawodowe personelu zależą będą niewątpliwie od wielkości, charakteru i sposobu funkcjonowania każdego archiwum. Oczywiście wydaje się przy tym, że nie wszyscy mogą robić wszystko i należy o tym pamiętać, podejmując decyzję o zatrudnieniu kogoś. Z drugiej strony warto wspomnieć tu również o możliwościach podnoszenia kwalifikacji zawodowych pracowników przez udział w różnego rodzaju kursach i szkoleniach, jak również przez uczestnictwo w pracach włoskiego Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych (Associazione Archivistica Ecclesiastica) i innych podobnych organizacji.

3. Gromadzenie materiałów

Jak każde archiwum historyczne również Archivum Romanum systematycznie otrzymuje dokumenty wytworzone przez kurie generalną, kiedy stracą one na aktualności na tyle, że nie znajdują się ani w kancelarii kurialnej, ani w archiwum przejściowym. W praktyce oznacza to czas ok. 15-20 lat od zakończenia danej praktyki kurialnej. Niestety, decyzja o tym, które dokumenty trafiają do archiwum historycznego, należy zazwyczaj do wytwarzających je urzędów i nie zawsze zasięga się przy tym rady archiwisty.

Od czasu do czasu zdarza się, że z różnych racji trafiają do archiwum zespoły akt niemające bezpośredniego związku z działalnością kurii, np. spuścizna po zmarłych w Rzymie jezuitach historykach pracujących we wspomnianym Instytucie Historycznym lub całe archiwum tego Instytutu, lub spuścizna po historyku Robercie Grahamie, długoletnim pracowniku La Civiltà Cattolica oraz członku zespołu, któremu Paweł VI zlecił przebadanie Archiwum Watykańskiego pod kątem działalności Stolicy Apostolskiej i Piusa XII w okresie II wojny światowej (praca zaowocowała publikacją 12 tomów dokumentów, zaś samą spuściznę przekazano kilka lat temu watykańskiemu Sekretariatowi Stanu)¹⁶. Zasadniczo jednak

¹⁶ Robert A. Graham (1912-1997), Amerykanin, jezuita od roku 1929 (*Catalogus defunctorum in renata Societate Iesu (III), 1986-2000*, Romae 2001, s. 40), w Rzymie pracował w latach 1966-

archiwum gromadzi jedynie dokumenty będące wytworem i odbiciem działalności kurii generalnej, co odpowiada jego misji i co powoduje niekiedy zdziwienie niektórych odwiedzających je badaczy, którzy oczekują, że przechowywane są w nim wszystkie dokumenty dotyczące jezuitów na całym świecie.

Zgodnie z założeniami archiwistyki teoretycznej każde archiwum ma być niejako odbiciem wytwarzającej je instytucji. Warto o tym pamiętać w organizowaniu archiwów (bez względu na to, czy chodzi o kancelarię, archiwum przejściowe czy historyczne), w ustalaniu zasad przekazywania przez „nasz” urząd dokumentów, wpływając tam, gdzie to możliwe, również na decyzję o tym, które dokumenty należy przekazać do archiwum historycznego. Należy oczywiście znać dobrze sposób funkcjonowania „naszego” urzędu, być w kontakcie z jego pracownikami, wpływając na nich tak, aby – o ile to możliwe – uniknąć sytuacji, w której przekazują dokumenty nieuporządkowane bądź bezwartościowe.

4. Porządkowanie i konserwacja materiałów

Idealną sytuacją jest, gdy archiwum historyczne otrzymuje z kancelarii bądź archiwum przejściowego dokumenty już uporządkowane i zinwentaryzowane. Takie idealne sytuacje są na szczęście możliwe i mają miejsce: wiele sekretariatów kurii przekazuje do Rzymskiego Archiwum uporządkowane partie materiału. Archiwista musi wtedy jedynie nadać tym dokumentom sygnaturę, umieścić je w magazynie oraz odnotować w inwentarzu. Niestety, bywa i tak, że z różnych racji trafiają do archiwum dokumenty wymagające uporządkowania, co oczywiście wydłuża i komplikuje pracę archiwisty.

W przypadku, gdy niemożliwe jest zinwentaryzowanie od razu całości danego zespołu, warto zacząć od stworzenia przynajmniej jakiegoś ogólnego inwentarza, który pozwoli na orientację w posiadanych zbiorach, np. podzielić spuściznę otrzymaną po kilku osobach według ich nazwisk (w ten sposób powstanie np. zespół akt poszczególnych jezuitów historyków, których spuścizny przechowujemy). Drugim etapem będzie bardziej szczegółowe opisanie danego zespołu, np. według rodzajów dokumentów (listy, skrypty wykładów, notatki osobiste itd.), a na końcu stworzenie inwentarza szczegółowego, np. dokładnego wykazu listów według nazwisk korespondentów lub dat.

Użycie komputerowych baz danych otwiera nowe możliwości, dzięki którym, po wprowadzeniu odpowiednich informacji, możliwe jest np. natychmiastowe znalezienie odpowiedzi na pytanie, czy w zespole akt danego jezuitę historyka znajdują się listy do któregoś z jego kolegów itd. Problemem pozostaje oczywiście wprowadzenie do komputera wielkiej ilości informacji i ich uaktualnianie, co jest nieodzownym warunkiem użyteczności takiej bazy danych i na tym polu Rzymskie Archiwum ma jeszcze bardzo wiele do zrobienia. Tym bardziej na uwagę i wykorzystanie zasługują pomoce, które wytworzyli poprzedni archiwiści. Są to najczęściej katalogi kartkowe, które opisują daną część dokumentacji w potrójnym kluczu: osoby (*personae*), miejsca (*loca*) i tematy (*res*), stanowiąc *de facto*

1977; wspomniane 12-tomowe wydanie dokumentów watykańskich to: P. Blet, R.A. Graham, A. Martini, B. Schneider, *Actes et Documents du Saint-Siège relatifs à la Seconde Guerre Mondiale*, Città del Vaticano 1965-1981.

indeksy: nazwisk, nazw geograficznych i tematyczny. Mamy tu do czynienia ze swoistą kartkową bazą danych, która doskonale służy pomocą w wielu kwerendach.

Misją archiwum historycznego jest przechowywanie dokumentów na zawsze i choć to „na zawsze” jest oczywiście względne, to nie zwalnia archiwistów z obowiązku uczynienia wszystkiego, aby otoczyć posiadane zbiory odpowiednią troską oraz przewidzieć w budżecie i w działaniu archiwum ich konserwację. Technologie i sposób postępowania będą oczywiście zależeć od wieku i rodzaju zgromadzonych zbiorów oraz od problemów, którym zabiegi konserwatorskie mają zaradzić.

W przypadku Archiwum Romanum duża część dokumentów została poddana konserwacji i zinwentaryzowana w czasie, gdy znajdowało się ono w Holandii. Dzięki stosowanej wówczas technologii zabezpieczono cenną dokumentację z XVI-XVIII wieku. Wiele innych dokumentów ciągle czeka na konserwację, co jest prawdziwym wyzwaniem, któremu z wielu względów niełatwo sprostać.

Oprócz stosowania specjalistycznych technologii należy także pamiętać o właściwym sposobie przechowywania zbiorów, co sprzyja ich konserwacji. Dla zachowania dokumentów w dobrym stanie konieczne są określone warunki: odpowiednia wilgotność i temperatura, unikanie światła słonecznego, właściwe rozmieszczenie zbiorów na półkach, oprawa luźnych stron w tomy bądź ich przechowywanie w takich czy innych fascykulach, segregatorach czy opakowaniach – to wszystko sprawia, że dokumenty dłużej lub krócej przetrwają bez konserwacji. Zamiast jedynie likwidować skutki nieumiejętnego przechowywania, warto działać również profilaktycznie.

Nie jest bez znaczenia również fakt, jak często zbiory są udostępniane badaczom. Statystyki ostatnich dziesięcioleci dowodzą, że rokrocznie w czytelni Rzymskiego Archiwum udostępnia się tysiące tomów (jedynie w roku 2004 było ich 4775), a każda taka konsultacja to przecież potencjalne ryzyko i niebezpieczeństwo uszkodzeń bądź wręcz kradzieży, stąd waga problemu bezpieczeństwa zbiorów. Należy zadbać o to, by podczas konsultacji w czytelni zapewnić dokumentom bezpieczeństwo ze strony niekoniecznie nieuczciwych, ale jakże często nieumiejętnie się z nimi obchodzących badaczy.

5. Udostępnianie materiałów

Archiwum jest otwarte dla badaczy, udostępniając, podobnie jak Archiwum Watykańskie, dokumenty z okresu do października 1958 roku. Ciągłe wzrastająca liczba przeprowadzanych kwerend oraz systematyczna obecność badaczy z wielu krajów jednoznacznie i wymownie świadczą o wartości tych zbiorów. Poniższy schemat 2 ilustruje tę frekwencję w latach 1971-2019.

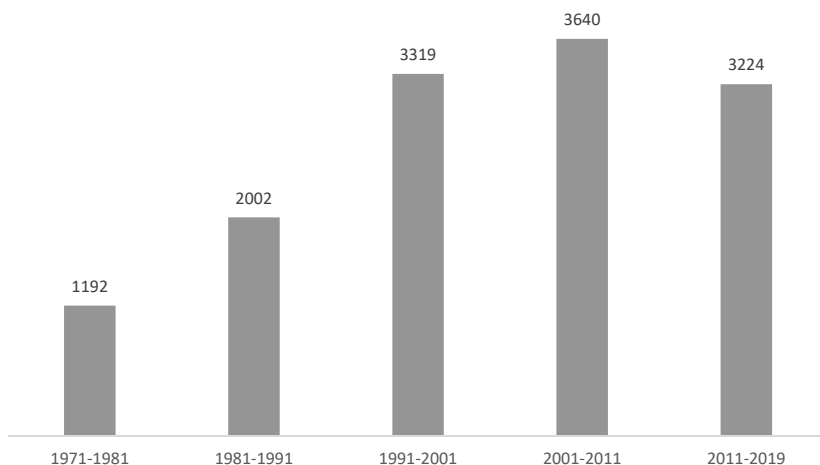
Jak widać ogólna tendencja jest wzrostowa (ostatnia liczba jest mniejsza, ale odnosi się do ośmiu, a nie do dziesięciu lat, jak w pozostałych przedziałach czasowych).

Jeśli zechcemy przedstawić obrazowo narodowość badaczy odwiedzających Rzymskie Archiwum w ciągu ostatniego ćwierćwiecza, powstanie schemat 3.

Udostępnianie zbiorów niesie oczywiście ze sobą całą serię konsekwencji.

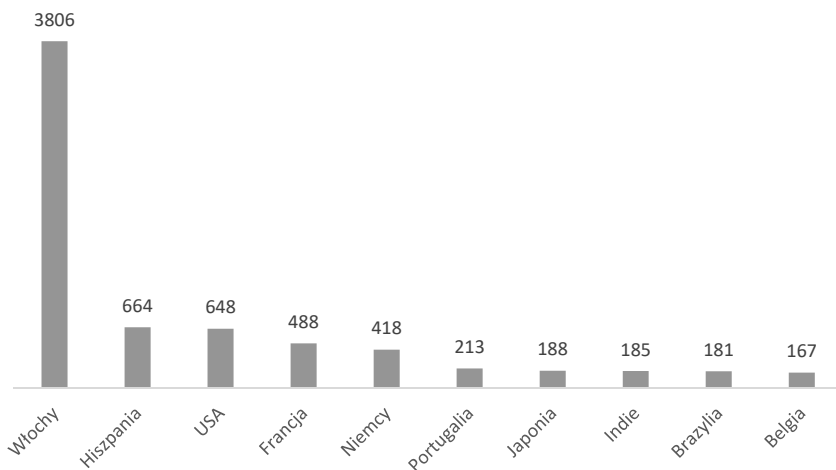
Na pewno należy zorganizować pracę tak, aby zapewnić równoległe realizowanie wszystkich celów archiwum. Niewłaściwe byłoby skupianie się np. na obsłudze badaczy korzystających z archiwum przy jednoczesnym zaniedbywaniu

Schemat 2. Częstotliwość korzystania ze zbiorów Rzymskiego Archiwum Towarzystwa Jezusowego w latach 1971-2019

Źródło: opracowanie własne

Schemat 3. Narodowość gości korzystających ze zbiorów Archiwum Rzymskiego w latach 1995-2019

Źródło: opracowanie własne

pozostałych prac, np. inwentaryzacji, i odwrotnie: niedostateczna pomoc w kwerendach nie powinna być nigdy usprawiedliwiana nadmiarem zajęć. Konieczna jest tu zatem pewna równowaga między różnymi płaszczyznami funkcjonowania archiwum, a to oznacza niejedno wyzwanie dla dyrekcji.

Podstawową pomocą w pracy jest przyjęcie jakiegoś kalendarium oraz regulaminu. Jezuickie archiwum jest otwarte dla badaczy w okresie od połowy września do drugiej połowy lipca, od poniedziałku do piątku (nie licząc dni wolnych od pracy według kalendarza obowiązującego we Włoszech), w godzinach 9.00-16.00. Zgłaszający się są przyjmowani przez jednego z archiwistów. Przedstawiając list polecający oraz dokument tożsamości, wypełniają odpowiedni formularz i zobowiązują się do przestrzegania obowiązującego regulaminu, który określa, oprócz oczywistych norm bezpieczeństwa, m.in. częstotliwość składania zamówień na dokumenty. Po wypełnieniu specjalnego rewersu każdy może otrzymać dwie jednostki archiwalne o godzinie 10.00, 11.00 i 15.00. Dokumenty już zdigitalizowane (nawet jeżeli chodzi o setki tomów, jest to ciągle niewielka tylko część naszych zbiorów!) udostępniane są jedynie w tej formie.

Potrzebne jest oczywiście odpowiednie miejsce pracy dla zgłaszających się badaczy oraz personel do ich obsługi. Czytelnia umożliwia przyjęcie ok. 30 osób, choć ostatnie ograniczenia spowodowane pandemią COVID-19 sprawiły, że w roku 2020 przyjmowano każdorazowo jedynie 8 osób. Wyposażona jest w komputery, choć oczywiście można też korzystać z własnego. Do obsługi czytelnii przewidziany jest jeden pracownik, pełniący również funkcję magazyniera.

Istnieje możliwość zamówienia reprodukcji. Fotokopie wykonywane są tylko w przypadku książek znajdujących się w czytelnii, zaś jeśli chodzi o archiwalia, możliwa jest jedynie ich reprodukcja cyfrowa. Do 2005 roku archiwum zatrudniało fotografa, który odpłatnie wykonywał złożone przez badaczy zamówienia. Przez ostatnie lata reprodukcje są wykonywane przez pracowników archiwum.

Korzystanie ze zbiorów archiwum jest bezpłatne, z wyjątkiem reprodukcji w każdej ich formie (fotokopia, zdjęcie cyfrowe).

Oprócz miejsca, personelu i regulaminu funkcjonowania archiwum ważną jest również pomoc udzielana badaczom. W Archivum Romanum, poza wstępną rozmową, są to znajdujące się w czytelnii inwentarze oraz inne pomoce (słowniki, bibliografie, niektóre monografie oraz publikacje Instytutu Historycznego), które ułatwiają prowadzenie kwerendy. Niektóre z nich są również dostępne w komputerze i na stronie internetowej archiwum <http://www.sjweb.info/arsi/>.

Gdy mowa o internecie, choć trudno przecenić jego zalety w dziedzinie poszukiwań bibliotecznych i innych wszędzie tam, gdzie odpowiednie informacje są już dostępne w sieci, to trzeba przecież zastanowić się i zdecydować o tym, co dokładnie chce się udostępnić w sieci: czy mają to być jedynie wstępne informacje o archiwum, czy też inwentarze, czy same dokumenty?

Dzięki stronie internetowej Archivum Romanum jest obecne w świecie informacji, co jest niewątpliwie rzeczą dobrą. Konsekwencją jednak nawet tego niewielkiego upowszechnienia wiedzy o archiwum był i jest wzrost korespondencji. Drogą emailową przychodzą nie tylko pytania o możliwość kwerendy czy prośby o informacje i reprodukcję dokumentów, ale wręcz o przeprowadzenie poszukiwań, co najczęściej nie jest wykonalne. „Ujawniając się” zatem w internecie, musimy liczyć się również i z taką konsekwencją.

Należy więc przygotować się i ustalić, czy i w jaki sposób archiwum zamierza prowadzić korespondencję. W naszym przypadku odpowiadamy zawsze na zapy-

tania dotyczące ogólnych informacji bądź takie, na które odpowiedź nie wymaga zbyt długich poszukiwań. Gdy pomoc komuś jest możliwa, w miarę możliwości udzielamy takowej. Jednak w przypadku prośby o dłuższą kwerendę, musimy przeprosić, wyjaśniając, że ze względu na brak personelu i inne prace nie jesteśmy w stanie prowadzić poszukiwań dla kogoś. Zdecydowana większość naszych korespondentów to rozumie, choć niektóre zapytania zdają się świadczyć, że ich autorzy wyobrażają sobie, że nasze archiwum dysponuje jakąś rozległą bazą danych, obejmujących informacje o wszystkich jezuitach z każdej epoki i każdego kraju. Niestety, nie posiadamy takowej i jedyne, co możemy zrobić, to sprowadzić niektórych na ziemię...

Ogólnie przyznać należy, że udostępnianie zbiorów jest rzeczą dobrą również dlatego, że pozwala wpłynąć na kształt historiografii danego tematu. W przypadku Rzymskiego Archiwum jest to więcej niż oczywiste, nie jest bowiem tajemnicą, że w ciągu ostatnich dziesięcioleci zwiększyło się zainteresowanie historyków szeroko pojętą tematyką jezuicką. Świadczy o tym chociażby wzrost liczby publikacji poświęconych tej problematyce: w latach 1981-1990 było ich 11 227, zaś w latach 1991-2000 już 20 217¹⁷! Przynajmniej część tych studiów była możliwa dzięki dokumentom ARSI. Frekwencja badaczy wydaje się potwierdzać, że to zainteresowanie nie maleje. W ostatnich latach odwiedzało archiwum średnio od 400 do 600 badaczy rocznie (tyle wydano pozwoleń na korzystanie ze zbiorów), choć oczywiście rok 2020 był pod tym względem inny.

Ciekawym zjawiskiem jest, że do niedawna zdecydowana większość historyków preferowała okres starego Towarzystwa. Od momentu otwarcia nowej siedziby archiwum (1995) było ich ok. 80%, a biorąc pod uwagę fakt, że zbiory nowego Towarzystwa stanowią ponad połowę archiwum, oznacza to, że jego znajomość i wykorzystanie jest nieproporcjonalne do zasobów.

Zamiast podsumowania

Zapowiadając otwarcie dokumentów Archiwum Watykańskiego z okresu pontyfikatu Piusa XII, papież Franciszek mówił 4 marca 2019 roku, że Kościół nie boi się historii i dlatego on, idąc za przykładem swoich poprzedników na urządzie Piotrowym, powierza historykom kolejną porcję dokumentacji kościelnej w nadziei na to, że będą potrafili właściwie z niej korzystać¹⁸. Nader ciekawym tematem byłoby to, czy rzeczywiście tak się dzieje, ale to odbiega zupełnie od problematyki obecnego artykułu. Ow można zakończyć, przypominając, że Towarzystwo Jezusowe podąża tym wyznaczonym przez papieża śladem i udostępnia własne archiwa badaczom. Zmieniają się tendencje historiograficzne i tematy, które przykuwają większą lub mniejszą uwagę adeptów Klio, ale pozostaje aktualny ideał im przyświecający:

¹⁷ Zob. Danieluk, *La reprise d'une mémoire brisée*, s. 303. Statystyka powstała na podstawie bibliografii: L. Polgár, *Bibliographie sur l'histoire de la Compagnie de Jésus, 1901-1980*, t. 1-3, Roma 1981-1990. Internetowy WorldCat <https://www.worldcat.org/advancedsearch> podaje następujące dane (po wpisaniu słowa kluczowego „jesuit” w pole „keyword”): 1981-1990: 5849 tytułów; 1991-2000: 9981 tytułów; 2001-2010: 19 761 tytułów; 2011-2020: 24 530 tytułów (dostęp: 4.11.2020).

¹⁸ „L'Osservatore Romano”, 4-5 III 2019, s. 1.

korzystając z doświadczeń przeszłości, lepiej rozumieć teraźniejszość, gdyż tylko w ten sposób można dobrze zaplanować przyszłość.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Opracowania

- Aldama Antonio Maria de, *Guida a Roma Ignaziana. Sulle orme di Sant'Ignazio di Loyola*, Piemme 1990.
- Bieś Andrzej Paweł i in., *Polonica w Archiwum Rzymskim Towarzystwa Jezusowego*, t. 1-5, Kraków, 2002-2008.
- Burrus Ernest J., *Mexican Historical Documents in the Central Jesuit Archives*, „Manuscripta”, 12 (1968) s. 133-161.
- Burrus Ernest J., *Research Opportunities in Italian Archives and Manuscript Collections for Students of Hispanic American History*, „The Hispanic American Historical Review”, 39 (1959) s. 428-463.
- Catalogus defunctorum in renata Societate Iesu (III): 1986-2000*, Romae 2001.
- Chan Albert, *Chinese Books and Documents in the Jesuit Archives in Rome. A Descriptive Catalogue Japonica-Sinica*, t. I-IV, Armonk-New York-London 2002.
- Cock Joseph de, *El archivo Romano de la Compañía de Jesús: A.R.S.I., „Jesuitas. Anuario de la Compañía de Jesús”*, (1997) s. 114-115.
- Danieluk Robert, *Archivum Romanum Societatis Iesu: un luogo privilegiato per lo studio dell'attività evangelizzatrice dei gesuiti*, „Archiva Ecclesiae”, 53-55 (2010-2012) s. 221-254.
- Danieluk Robert, *Documenti dell'Archivio Romano della Compagnia di Gesù sulla presenza e attività dei gesuiti nelle Marche tra XVI e XVIII secolo: Possibilità di ricerca*, w: *Studi Maceratesi*, t. 44: *Ordini e Congregazioni religiose dal Concilio di Trento alla soppressione napoleonica. Atti del XLIV Convegno di Studi Maceratesi, Abbazia di Fiastra (Tolentino), 22-23 novembre 2008*. Macerata, Macerata 2010, s. 163-191.
- Danieluk Robert, *La reprise d'une mémoire brisée: l'historiographie de la 'nouvelle' Compagnie de Jésus*, „Archivum Historicum Societatis Iesu”, 150 (2006) s. 269-271.
- Danieluk Robert, *Lituanica w Rzymskim Archiwum Towarzystwa Jezusowego: możliwe kierunki poszukiwań*, w: *Jėzuitai Lietuvoje (1608-2008): gyvenimas, veikla, paveldas/ Jesuits in Lithuania (1608-2008): Life, Work, Heritage. S. I.*, red. N. Markauskaitė, Vilnius 2012, s. 135-148.
- Danieluk Robert, *Jezuickie inspiracje działań Piotra Skargi*, „Studia Bobolanum”, 2 (2013) s. 31-34.
- Danieluk Robert, *Michał Boym, Andrzej Rudomina and Jan Smogulecki – Three Seventeenth Century Missionaries in China. A Selection of Documents from the Roman Jesuit Archives*, „Monumenta Serica. Journal of Oriental Studies”, 59 (2011) s. 417-443.
- Danieluk Robert, *Nieopublikowane dokumenty Piotra Skargi w archiwach rzymskich*, „Studia Bobolanum”, 2 (2013) s. 208-210.
- Danieluk Robert, *Obecność jezuitów na Świętojańskiej w dokumentach Rzymskiego Archiwum Towarzystwa Jezusowego*, „Studia Bobolanum”, 3 (2010) s. 89-97.
- Danieluk Robert, *Starania o przekształcenie poznańskiego kolegium jezuitów w uniwersytet w świetle dokumentów Rzymskiego Archiwum Towarzystwa Jezusowego*, w: *Wokół jezuickiej fundacji uniwersytetu z 1611 roku*, red. D. Żołądz-Strzelczyk, R. Witkowski, Poznań, 2011, s. 107-121.

- Danieluk Robert, *Święta Lipka w dokumentach Rzymskiego Archiwum Towarzystwa Jezusowego*, w: *Święta Lipka – perła na pograniczu ziem, kultur i wyznań*, red. A. Jacyniak, Warszawa 2008, s. 73-87.
- Diccionario Histórico de la Compañía de Jesús. Biográfico-temático*, t. IV, Roma-Madрид 2001.
- Gramatowski Wiktor, *The General Archives of the Society of Jesus*, w: *Inventarium Archivii Romani Societatis Iesu. Manuscripta antiquae Societatis*, cz. I: *Assistentiae et Provinciae*, Romae 1992 [mps w Rzymskim Archiwum Towarzystwa Jezusowego], s. VII-XI (włoska wersja na s. I-VI).
- Gramatowski Wiktor, Kadulska Irena, *Dokumenty polskie w zbiorach Archivum Romanum Societatis Iesu*, w: *Staropolska kultura rękopisu*, red. H. Dziechcińska, Warszawa 1990, s. 163-189.
- Hanly Daniel Aloysius, *Blessed Joseph Pignatelli (of the Society of Jesus). A Great Leader in a Great Crisis*, New York 1937.
- „L'Osservatore Romano”, 4-5 III 2019.
- Lamalle Edmond, *L'archivio di un grande Ordine religioso. L'Archivio Generale della Compagnia di Gesù*, „Archiva Ecclesiae”, 24-25 (1981-1982) s. 89-120.
- Lamalle Edmond, *La documentation d'histoire missionnaire dans le 'Fondo Gesuitico' aux Archives Romaines de la Compagnie de Jésus*, „Euntes Docete”, 21 (1968) s. 131.
- Lamalle Edmond, *Les plans des Archives Romaines de la Compagnie de Jésus. Inventaire*, w: *Le recueil de plans d'édifices de la Compagnie de Jésus conservé à la Bibliothèque Nationale de Paris*, red. J. Vallery-Radot, Rome 1960, s. 389-402.
- Lukács Ladislaus, Polgár Ladislaus, *Documenta romana historiae Societatis Iesu in regnis olim corona hungarica unitis*, t. 1, Romae 1959.
- McCoog Thomas M., *A Guide to Jesuit Archives*, Rome-St. Louis 2001.
- Medina Francisco de Borja, *La Compañía de Jesús y la evangelización de América y Filipinas en los archivos de la Orden*, w: *Memoria Ecclesiae*, t. V: *Órdenes religiosos e evangelización de América y Filipinas en los archivos de la Iglesia santoral hispano-mozárabe en España. Actas del VII Congreso de la Asociación celebrado en Córdoba (12 al 15 de septiembre de 1992)*, Oviedo 1994, s. 31-61.
- Memorias del P. Luis Martín General de la Compañía de Jesús (1846-1906)*, t. 2, red. J. Eguillor Ramón, M. Revuelta Gonzáles, R.M. Sanz de Diego, Roma 1988.
- Mendizábal Rufo, *Catalogus defunctorum in renata Societate Iesu ab a. 1814 ad a. 1970*, Romae 1972.
- Pásztor Lajos, *Guida delle fonti per la storia dell'Africa a Sud del Sahara negli Archivi della Santa Sede e negli Archivi Ecclesiastici d'Italia*, Zug 1983.
- Pásztor Lajos, *Guida delle fonti per la storia dell'America Latina negli archivi della Santa Sede e negli archivi ecclesiastici d'Italia*, Città del Vaticano 1970.
- Pecchiai Pio, *Il Gesù di Roma descritto ed illustrato*, Roma 1952.
- Polgár László, *Bibliographie sur l'histoire de la Compagnie de Jésus, 1901-1980*, t. 1-3, Roma 1981-1990.
- Ruiz Jurado Manuel, *I luoghi di sant'Ignazio di Loyola a Roma*, Gorle 2011.
- Schurhammer Georg, *Die Anfänge des römischen Archivs der Gesellschaft Jesu*, „Archivum Historicum Societatis Iesu”, 12 (1943) s. 89-118.
- Ser Pérez Fernando del, *La provincia jesuítica de Castilla en el Archivum Romanum Societatis Iesu*, „Cuadernos de Historia Moderna”, 20 (1998) s. 167-188.
- Teschitel Josef, *Archivum Romanum Societatis Iesu (ARSI)*, „Archivum”, 4 (1954) s. 145-152.
- Teschitel Josef, *Das Generalarchiv der Gesellschaft Jesu in Rom*, „Römische Historische Mitteilungen”, 4 (1960-1961) s. 247-254.

- Teschitel Josef, *L'organizzazione dell'archivio generale della Compagnia di Gesù*, „Rassegna degli Archivi di Stato”, 22 (1962) s. 189-196.
- Verástegui Nicolás R., *Importanza degli archivi nella storia e nella spiritualità della Compagnia, secondo il „Nostro modo di procedere”*, w: „Scriptis tradere et fideliter conservare”: *Gli archivi come „luoghi della memoria” nella Compagnia di Gesù*, Roma 2003, s. 29-51.

RZYMSKIE ARCHIWUM TOWARZYSTWA JEZUSOWEGO: GENEZA, ZASÓB I FUNKCJONOWANIE

Streszczenie

Rzymskie Archiwum Towarzystwa Jezusowego, znane pod łacińską oficjalną nazwą Archivum Romanum Societatis Jesu, jest głównym (centralnym) archiwum jezuitów. Znajduje się przy kurii generalnej zakonu, a jego zadaniem jest gromadzenie, porządkowanie i udostępnianie badaczom zbioru dokumentów z okresu od XVI-XX wieku. Jest archiwum centralnym w tym znaczeniu, że zawiera dokumenty odnoszące się do centralnego zarządu zakonu, nie zaś wszystkie dokumenty dotyczące jezuitów z każdej epoki i z każdego kraju. Od 1541 do 1773 roku mieściło się w domu przy kościele del Gesù, gdzie pozostało również po kasacie zakonu, choć niestabilność ówczesnej sytuacji doprowadziła do zaginięcia wielu dokumentów. W 1873 roku jezuici musieli opuścić Rzym ze względu na politykę władz włoskich. Kuria generalna przeniosła się do Fiesole koło Florencji, gdzie pozostała do 1895 roku, zaś archiwum zostało najpierw ukryte, po czym wysłane w sekrecie do Exaten w Holandii, gdzie niemieccy jezuici mieli swój dom studiów. Pod koniec roku 1893 archiwum znajdowało się w trzech różnych miejscach: zasadnicza jego część była w Holandii, dokumenty nowsze (te z okresu po 1814 roku) w Fiesole, zaś archiwum prokuratora generalnego zakonu, znajdujące się w 1870 roku w jezuickim Collegium Romanum, zostało wraz z biblioteką tej uczelni skonfiskowane przez rząd włoski. Księgozbiór ten stał się zaczątkiem dzisiejszej Biblioteki Narodowej Vittorio Emanuele II w Rzymie. Wspomniane archiwalia powróciły do swoich właścicieli w 1924 roku. Po powrocie kurii generalnej do Rzymu (1895) oraz archiwaliów z Holandii (1939) wszystkie trzy części archiwum spotkały się w 1945 roku nowej kurii przy Borgo S. Spirito 4, gdzie pozostają do dzisiaj; od roku 1995 umieszczono je w specjalnym budynku. W obecnym swoim kształcie archiwum składa się z działów: 1) dokumenty dotyczące tzw. starego Towarzystwa (okres poprzedzający kasatę zakonu w 1773 roku); 2) akta z czasów tzw. nowego Towarzystwa (okres po odrodzeniu zakonu w 1814 roku); 3) tzw. Fondo Gesuitico, czyli archiwum prokuratora generalnego zakonu zawierające głównie akta majątkowe i procesowe; 4) zbiory specjalne. Zasób jest na bieżąco opracowywany i udostępniany do kwerend naukowych badaczom z całego świata. Sukcesywnie rośnie liczba zdigitalizowanych archiwaliów.

Słowa kluczowe: archiwum; jezuici; historiografia; Rzymskie Archiwum Towarzystwa Jezusowego; Archivum Romanum Societatis Iesu